

Т. М. Ігнацюк
Брэст, БрДТУ

РЫТАРЫЧНАЕ ПЫТАННЕ ЯК СРОДАК ТРАНСЛЯЦЫІ ПАФАСУ

Пафас маўлення не адбываецца без ідэі сацыяльнага пазіцыяніравання і ідэнтыфікацыі асобы. Прагматычны арсенал пафасу складаюць фігуры маўлення – маўленчыя звароты выражэння зместу, пры пасрэдніцтве якіх рытар дэманструе прагматычную значымасць зместу.

Сродкі выразнасці і дзейснага праяўлення асобы як сацыяльнай адзінкі ствараюць стратэгічны арсенал катэгорыі пафасу. У яго склад уваходзяць прагматычна маркіраваныя фігуры маўлення, маўленчыя акты і фразеалогія.

Рытарычнае пытанне – рытарычная фігура, якая ўяўляе сабой не адказ на пытанне, а сцвярджэнне. Па сутнасці, рытарычнае пытанне – гэта пытанне, адказу на якое не патрабуецца або не чакаецца па прычыне яго відавочнасці: – Аўгінька, ці ў хаце твой бацька? Я маю да яго інтэрас. Ого! Віктар мае інтэрас да яе бацькі! Віктар гатоў пайсці ў іхнюю хату! Ці не воўк за гарой здох, што гэткае прыспела? Дасюль жа ён ніякім чынам туды не залучаў: баяўся, саромеўся ці мо так меў якую прычыну. *Бацька, вядома, у хаце – дзе ён будзе яшчэ?* – Калі хочаш, зайдзі – тата там.

(М. Зарэцкі); На колькі секунд занялося вострае напружанае маўчанне. Пасля Гвардыян сталым павольным рухам адсунуў убок скураты, паклаў на калені рукі і на голы пергамінавы твар свой напусціў выраз глыбокае развагі. – *А што ж, і пойдучь. Чаму, будучы, не пайсці, Ахрэм Данілавіч? Галоўнае, няма табе ніякага клопату – адпраціў сваё, атрымай, што табе належыць. Ні заботы, ні турботы. Цябе і накормяць, будучы, і надзенуць, і другое, і трэцяе... А гаспадарка – ёй трэба догляд. І не ўспіш, і не ўясі, не адпачнеш ніколі, як людзі. Гэта, браце мой, апарат... Хітры чалавек Гвардыян! Гаворыць, дык проста – шчырай душою. Не іначай, ён першы будзе стаяць за калгас. – Вы, Цімафей Міронавіч, пэўна, таксама ў калгас пераступіце? Гвардыян усхапіўся: – А чаму ж не? Што ж вы думаеце? Ці ж мне век, будучы, мардавацца на гаспадарцы? Баба з калёс – калёсам лягчэй... Хай кіруюць – божжухна-баццохна! Ці ж нам шкода, ці што? Абы з сэнсам было, абы парадак! (М. Зарэцкі).*

У любым выпадку пыталнае выказванне мае на ўвазе цалкам пэўны, усім вядомы адказ, так што рытарычнае пытанне фактычна ўяўляе сабой сцвярджанне, выказанае ў пыталнай форме, напрыклад: Карызну падабаецца гэта заўвага: ён любіць часам пафігураваць сваімі рамантычнымі настроямі. – *Пэўна, што мы ўсе гатовы парабіцца чыноўнікамі. Дзе той запал, энтузіязм, захапленне, з якім мы ўвайшлі ў рэвалюцыю, га? Дзе адвага тая, геройства, што было ў кожнага, хто ішоў на фронт за рэвалюцыю? Няма ўжо – сацьмела, згасла. Трэба яго аднавіць, распаліць, а на гэта трэба вялікая і блізкая мэта. Яна – ёсць цяпер. Рэвалюцыя не згасла, яна ўзнімаецца з новаю сілай. Мы яшчэ паваюем! (М. Зарэцкі); Што ж, гаворыць ён з сэнсам. Пачаў зусім здалёку – дзе тая калектывізацыя, няма ніякай калектывізацыі, ані слоўца пра яе, ані зыку! – можна слухаць зусім спакойна: от, раскажаў пра буржуазію, пра замежныя дзяржавы, успомніў паноў, акупацыю, тое, другое. Галілею гэта дужа падабаецца. Ён ведае, да чаго ўсё яно прыйдзе, але ж трэба падвесці так, падшурнуць, каб і не змецілі, як яно тое галоўнае напярэць выслізне. О, гэта хлопец-зух, няма чаго казаць! Ну вось цяпер пра гаспадарку. Пэўна, што гаспадарка – дрэнь. Ува ўсіх – дрэнь. *Дзе ж тут дужа разгоніцца на гэтых істужках ды з гэтым начыннем, з гэткай худобай... У Гвардыяна?.. Ён ужо знае Цімафея Міронавіча Гвардыяна? Ого, ён нават ведае ўсё пра яго мінулае, нібы жыў разам з ім, нібы разам з ім гойдаўся ў тым высачайшым гамаку! (М. Зарэцкі).**

Рытарычнае пытанне як сродак трансляцыі пафасу можа выкарыстоўвацца для ўзмацнення выразнасці: *Таварышчы! А ці ведаеце вы, што ўсе гэта хлусня?.. Не верце, таварышчы!.. Зірніце на наша жыццё... За што мы пакутуем? Голад, вайна, эксплуатацыя. Капіталісты. (М. Зарэцкі); Няўжо нашы і праўда ўдарылі першыя? І так няўдала... Няўжо і праўда,*

што хацелі ўдарыць, але не выйшла? Нас ашукалі, апырэдзілі?.. Няўжо, каб нашы першыя ўдарылі – гэта было б не ў згодзе з бальшавіцкімі ідэямі, з пачуццямі і думкамі ўсіх тых, што хочучь міру і свабоды? Няўжо наш боль цяпер – боль толькі наш, бо мы адтуль, бо гэта наш народ у крыві, бо гэта наша зямля пад нагамі, пад гусеніцамі, пад бомбамі фашызму... (Я. Брыль); Тады ён, Ярашчук: “Ты ш-што ж, не верыш савецкай уласці?!” Дак я сам не дурного бацькі дзіця. “Савецкай уласці, кажу, веру, а ў калгасе – не ўвераны!” Ён, Ярашчук, як пачуў, пазелянеў. Ад злосці, што не ўзяло яго (І. Мележ); Ці мы паны якія! З чужого жыць прывучаны змалку? Рукі е, рабіць умеем! Не прападзём нідзе, набачыш! Што я кажу – не прападзём! Жыць будзем, як ніхто не жыве тут! На зайздрасць усім жыць будзем! Удваіх – дружна, шчасліва, як ніхто! Я ж цябе так люблю! Так любіць буду век! Родны, мілы мой Васілёчак!.. (І. Мележ).

З рытарычнымі пытаннямі звяртаюцца і да ўяўнага субяседніка. У якасці такога можа выступаць знаёмы, таварыш, сябар або вораг: Аптэкэр Плакс, хоць і цёмна было, але зрабіў на твары сваім бязмежна скептычную міну. – *Ат, Галілей, навошта табе мудраваць? Навошта табе гэта канечна ведаць, ці тая яна, ці другая! Кожная рэвалюцыя ёсць рэвалюцыя... Нам з табой, людзям тэхнікі і навукі, з кожнае рэвалюцыі будзе патроху цукру і патроху перцу... Сацыялогія!.. (М. Зарэцкі); Ён зноў завінуўся каля сваіх скуратоў, але ў руках яго не было ўжо ранейшай павольнасці – яны бегалі залішне дробна і, мабыць, без ладу. Ён яшчэ раз скрыўўся, хоць ніткі ўжо не кусаў, працягнуў фальцэтам: – Пойдуць усе, даражнёйкі мой, пойдуць... І пастараўся ўсміхнуцца як мага безуважна: – Хе-хе... А хто не схоча – к ліхой долі, таго набок. Ці праўда, Ахрэм Данілавіч? – Пужаецесья, Цімафей Міронавіч? Гвардыян аж падскочыў: – Я? Баюся? Чаго мне баяцца? Каго мне баяцца? Што, я ўкраў у каго? Што, я забіў каго, абрабаваў? Што са мной зробіць? Га? Што са мною зробіць? (М. Зарэцкі); Слёзы Матруніны выклікаюць у Веры дзіўную мешаніну жалю і злосці. Яна рашуча ўскоквае з месца і крычыць: – Матруна Іванаўна! І зноў запыняецца і канчае зусім не тым, што мела сказаць: – Кіньце плакаць. Неяк абыдзецца... Як, што яна сказала? Неяк абыдзецца? Што гэта “неяк абыдзецца”? Калектывізацыя? Перабудова жыцця? Рэвалюцыя? Рэвалюцыя “неяк абыдзецца”? О, яна гэтага сабе не даруе! Апартуністка! Абываталька! Кулацкая падпявала! Зрадніца! (М. Зарэцкі); Гвардыян нешта азваўся ў сваім кутку, пратэстуючы, але Пацяроб не слухаў яго. Ён рашуча сігануў на два крокі ўбок, нібы мяняючы ўстаноўку свае прамовы, і звярнуўся ўжо да ўсіх: – Таварышы! Ці ж мы не сумленныя грамадзяне? Ці ж мы не лілі кроў за нашу родную савецкую ўладу? Няўжо мы пойдзем супроць таго, што праводзіць улада, каб нам жа, цёмным, дурным мужыкам, было лепей? Хто адважыцца – я пытаю, хто адважыцца з нас найсці насупроць гэта-*

га мерапрыемства, га? Хто пойдзе насупроць, я пытаю? (М. Зарэцкі); Марыська: Дзе ён цяпер, таварыш наш? Валеры? Каліноўскі: дзе ж быць салдату, як не на вайне? (А. Куляшоў); Прахор троху памуляўся і злосна агрызнуўся: – *А ці мне ўжо, апошняму чалавеку, дык нічога і зрабіць па-людску няможна?* (М. Зарэцкі); Вытрымаўшы жудасную паўзу, старшыня сельсавета агаласіў: – Ён ідзе супраць Савецкае ўлады, ён – класавы вораг... праўда, Цывунчык? (М. Зарэцкі).

Адметнай рысай гэтых зваротаў з’яўляецца іх умоўнасць, ужыванне пыталнай, клічнай інтанацыі ў выпадках, якія па сутнасці яе не патрабуюць, дзякуючы чаму фраза, у якой ужыты гэтыя звароты, набывае асабліва падкрэслена адценне, якое ўзмацняе яе выразнасць: *Што ж гэта? Няўжо я так далёка адышоўся ад сялянскага жыцця? Няўжо я настолькі абывтэлігенціўся, апанеў? А калі ўзяць духоўнае жыццё... Што тут у мяне высталася супольнага з гэтымі людзьмі? Мала, зусім мала, каб не сказаць -- нічога. І як жа гэта? Я стаю ва ўладзе, з’яўляюся прадстаўніком гэтых самых цёмных сялян, я выяўляю іхнія інтарэсы і ў той самы час не маю нічагута з імі супольнага... Цікава... Купы багатай зеленай стараюцца захаваць яго ад людскога вока, агортваюць яго старанна, але дзе ж схаваш гэткую веліч? То там, то сям выглядаюць з натоўпу зялёна-скурыстых дрэў белыя кавалкі мураванай сцяны. Выглядаюць і ветла ўсміхаюцца праходзячаму воддаль падарожнаму* (М. Зарэцкі); Вы камуністка! – здзівіўся ён. – Ага. А хіба баба камуністкай не можа быць? (М. Зарэцкі); – *Дзе это я выгульвацца буду?! Што вы гаворыце!* – *Знаю, што кажу!* *Дзе, дзе буду? Ведамо, дзе – там, куды везці прасіш!* *Куды ехаць саветуюць саветчыкі ўсякія...* – *Божа мой, ці вы не бачыце нічога!* – Ганну брала роспач. Вішнёвыя вочы сталі вільготныя. Са страхам, з горам выпаліла: – *Ці вам – усё адно, што... што будзе!* – *Ето табе – усё адно!* – ускіпеў Глушак (І. Мележ); *Спіце! Не бачыце, што робіць пад носам у вас кулач’ё!.. Не бачыце! Ці занялі апартуністычную пазіцыю, што яшчэ горш!.. Калі не выправіце – будзем гаварыць сур’ёзна!* – Харчаў няхай зоймецца... Толькі бяда там, відаць, не ў адной агітацыі кулакоў... (І. Шамякін).

Зварот да першай асобы, непасрэдна да суразмоўцы, ўзмацняе эффект прамоўцы: *Бачыў тэарэтыка? – нецярыплява абарваў яго Сцяпан Мікалаевіч. – Ты што ж, партыю ад савецкай улады аддзяліць хочаш?* (А. Асіпенка); *А хіба лепей, калі кожны недаростак, не аднаведны класавай свядомасці, імкнецца паваліць чырвоны ўцес сацыялізму?* (А. Асіпенка); – *А ты запісаўся ў камсамол? – тыцнуўшы ў Серафіма пальцам, спытаўся ён. – Хіба нада?.. – Вуй, вуй, ві пачуйце, пра што ён пітаецца! Нада! Хто пітае нада? Камсамол – верны сын партыі. А ён кажаць! Каму нада? Камунізму нада* (А. Асіпенка). – *Вучыцца, пэўна, хочаш? – А не хацеў бы? – Шчырыя вочы не таіліся. Загарэліся на міг і згаслі – Хацеў бы!.. Дак куды ж цяпер наступіш! Зразу скажучь: кулацкі*

сынок!.. – Думаеш, дакажаш? – Хачу даказаць. Апейка раптам адвёў вочы, задумаўся. Не першы раз узяў асцярожны, цвярозы одум: нашто яму, Апейку, усё гэта; нашто – рызыка? (І. Мележ); – Товарыш Башлыкоў, можа быць, лічыць, што сэкрэтар павінен быць строгі. Это правільно: павінен быць строгі. Он не ёсць, як гаворыцца, кум. ... Перш за ўсё, не буду таіцца, таварыш Башлыкоў са мной таксама не цырымоніўся. Мне, наколькі я помню, ён таксама не толькі не падаваў рукі, але і, здаралася, гаварыў словы не менш вострыя, чым таварышу Гайлісу (І. Мележ); – Ты разумееш, што твой намёк – дрэнна пахне? У тоне Башлыкова добра адчувалася, што ён папярэджвае – пах гэты вельмі небяспечны. – Я разумею, – сказаў Апейка ўпарта, – што ніякага міндальнічання ў нас не было. Наогул! Тым больш да кулацкіх элементаў! А от ты разумець не хочаш, што сілаю не ўсяго можна дабіцца! – Ліберальнічанне – у такі момант, як цяпер, наогул... – Ліберальнічанне! – непакісна перабіў яго Апейка (І. Мележ).

Таксама не толькі зварот да канкрэтнага чалавека, асобы, а нават агульныя развагі пра тое, што адбываецца, пры выкарыстанні рытарычных пытанняў надаюць прамове пафаснае гучанне: *Што, калі такія бухімовічы ды галенчыкі – пры іх галасістасці ды нахабстве – возьмуць сілу, калі не адзін, не два такія, пры цяперашніх акалічнасцях, возьмуць сілу, – чаго яны набядаць са сваёй архіпільнасцю? Пры такім парадку, калі вольна будзе надаць на кожнага, хто захоча разабрацца, выключачь тых, хто намерыцца заступацца? (І. Мележ); “У нас няма рабскай прывязанасці да шматка зямлі...” – успомніліся яму словы Сталіна. “На Захадзе ёсць, а ў нас – няма...” “Бо ў нас няма прыватнай уласнасці на зямлю...” У вельмі яснай галаве паявілася здзіўленне: “Няма прывязанасці да зямлі? Рабскай прывязанасці?.. Чаму – няма?!” Не толькі прыдзірлівая разважнасць – душа запырчыла: *Ёсць!.. У тым і бяда – што ёсць!.. Фармальна, можа, няма, а фактычна – ёсць!.. Той шматок зямлі селяніну – свой! Не чый-небудзь, а яго, свой! Ён зямлю – гэта праўда – не купляў, але ж яму дала яе рэвалюцыя! Дала, і ён – узяў, з радасцю ўзяў, як справядлівую дачу, – і стаў лічыць сваёй! І яна, шматок той, стала яго найдаражэйшым набуткам, яго ўласнасцю, яго – не чым іншым – прыватнай уласнасцю! І ён любіць яе, як немаведама што, прывязаны да яе, як уладар яе і раб яе, – па-рабску прывязаны! У яго ёсць – рабская прывязанасць! Ёсць! У тым і ўся бяда!.. І прывязаны ён, пэўна, не менш, чым той селянін – на Захадзе! (І. Мележ).**

Вызначальная прымета пафасу – эмацыянальнасць. Пафас прысутнічае не толькі ў вусным, але і ў пісьмовым маўленні, надаючы яму выразнасць. Сродкі выразнасці, фігуры маўлення ўзмацняюць эмацыянальнае ўздзеянне, прыцягваюць увагу чытача і слухача да выказвання. Рытарычнае пытанне з’яўляецца непасрэдным сродкам трансляцыі пафасу разам з іншымі сродкамі выразнасці, таму што выкарыстоўваецца для ўзмацнення

экспрэсіўнасці, красамоўнасці (вылучэння, падкрэслення) той ці іншай фразы. Характэрнай рысай гэтых зваротаў з'яўляецца ўмоўнасць, выкарыстанне пэўнай граматычнай формы і інтанацыі пытання ў выпадках, якія, па сутнасці, яе не патрабуюць. Маўленне, у якім выкарыстоўваецца рытарычнае пытанне, набывае асабліва падкрэсленае адценне, якое ўзмацняе яго выразнасць.

Такім чынам, рытарычнае пытанне выкарыстоўваецца не толькі ў літаратуры, але і ў вусным маўленні, і не толькі як мастацкі сродак, але і як прамоўніцкі прыём. У прыватнасці, прамоўцы могуць выкарыстоўваць рытарычнае пытанне для ўзмацнення ўздзеяння на аўдыторыю, вылучэння нейкай думкі і падвядзення выніку.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Асіпенка, А. Лабірынты страху : раман / А. Асіпенка. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 447 с.
2. Зарэцкі, М. Вязьмо : раман / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 301 с.
3. Куляшоў, А. Паміж наступным і былым : вершы, паэмы / А. Куляшоў ; уклад. і прадм. В. Куляшовай. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 542 с.
4. Мележ, І. Людзі на балоце : раман з «Палескай хронікі» / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 399 с.
5. Мележ, І. Завей, снежань : раман з «Палескай хронікі» / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 239 с.
6. Мележ, І. Подых навалініцы : раман з «Палескай хронікі» / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 477 с.